

Examen VWO

2021

tijdvak 2
donderdag 24 juni
9.00 - 11.30 uur

tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 31 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 61 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Trans-Atlantische fantasie

Vragen bij afbeelding 1 tot en met 4

Op de wereldtentoonstelling in Parijs (1889) werden aan de voet van de Eiffeltoren woningen uit niet-westerse culturen getoond.

figuur 1

Op figuur 1 zie je een foto uit 1889 met op de voorgrond links een woning uit Afrika en op de voorgrond rechts een woning uit Lapland.

Niet-westerse gebieden werden aan het einde van de negentiende eeuw in het Westen vaak gezien als onderontwikkelde gebieden.

1p 1 Leg uit hoe deze zienswijze blijkt uit figuur 1.

Paul Gauguin bezocht de wereldtentoonstelling in Parijs. Hij wilde naar Tahiti reizen. Hij zag zichzelf er al wonen "in de stilte van prachtige tropische nachten, in vredelievende harmonie met de mysterieuze schepsels om mij heen".

Verschillende kunstenaars uit de negentiende eeuw reisden af naar verre oorden. Deze behoefte ontstond vaak vanuit een afkeer van de eigen, westerse cultuur en vanuit een romantisch verlangen.

- 2p **2** Geef aan:
- welke visie kunstenaars zoals Gauguin hadden op hun eigen, westerse cultuur en
 - waarom Gauguins verlangen romantisch te noemen is.

Op Tahiti werd Gauguin geconfronteerd met een cultuur die erg was veranderd door het Franse kolonialisme. In zijn kunst trachtte hij het naar zijn mening verloren paradijs als een soort mythische droomwereld vast te leggen.

Op afbeelding 1 zie je het werk *Manao Tupapau (De geest van de doden waakt)* dat Gauguin in 1892 op Tahiti maakte.

- 2p **3** Beschrijf het thema van *Manao Tupapau* aan de hand van de voorstelling en geef aan waarop Gauguin dit thema baseerde.

Gesteld kan worden dat Gauguin in dit werk het exotische of primitieve karakter van de (verloren gegane) Tahitiaanse cultuur ook tot uitdrukking bracht in de vormgeving.

- 2p **4** Noem twee aspecten van de **vormgeving** waaruit dit primitieve en/of exotische karakter blijkt.

Gauguin nam reproducties van kunstwerken mee naar Tahiti en verwerkte elementen ervan in zijn Tahitiaanse schilderijen. De verzameling bevatte onder meer een reproductie van het schilderij *Olympia* van Manet uit 1863 (afbeelding 2). Gauguins *Manao Tupapau* werd door critici ook wel de 'Olympia van Tahiti' genoemd. Zo gaat het in beide schilderijen om een liggend naakt op een bed.

- 2p **5** Noem nog twee overeenkomsten die de benaming 'Olympia van Tahiti' rechtvaardigen:
- één gelet op een aspect van de vormgeving, en
 - één gelet op een inhoudelijk aspect.

In zijn streven naar een "mooie moderne stijl" werkte Gauguin bij het maken van schilderijen vanuit de herinnering. Hij zette zich hiermee af tegen een relatief nieuwe stroming in de schilderkunst uit zijn eigen tijd.

- 2p **6** Noem:
- de stroming waartegen Gauguin zich afzette, en
 - leg uit waarom het werken vanuit de herinnering bijdroeg aan Gauguins streven naar een "mooie moderne stijl".

De negentiende-eeuwse dichter en kunstcriticus Charles Baudelaire sprak over 'moderniteit' als een levenshouding waarbij de veranderlijkheid en de vluchtigheid van de eigen tijd omarmd moesten worden. Een kunstenaar moest volgens Baudelaire "van zijn tijd zijn".

Gezien Baudelaire's opvatting over moderniteit zou hij Gauguin's keuze voor werken en leven in Tahiti waarschijnlijk afkeuren.

1p **7** Geef een argument waarmee Baudelaire Gauguin's keuze zou afkeuren.

Gauguin nam reproducties mee naar Tahiti ter inspiratie. Reproducties zijn ook een inspiratiebron voor de Britse pop-artkunstenaar Richard Hamilton (1922-2011). Hij gebruikte bestaande plaatjes uit Amerikaanse kranten en tijdschriften in zijn werk *Just what is it that makes today's homes so different, so appealing?* (Wat is het toch dat de huizen van vandaag zo anders maakt, zo aantrekkelijk?) uit 1956. Je ziet het werk op afbeelding 3.

Het werk verbeeldt het moderne leven van de jaren vijftig. Zo wordt de toenmalige interesse in de ruimtevaart gevisualiseerd door een foto van de onderkant van de maan.

3p **8** Noem nog drie thema's uit de jaren vijftig die je terugvindt in Hamilton's werk. Geef per thema een concreet voorbeeld uit afbeelding 3.

Kunsthistoricus Graham Smith beschreef dit werk van Hamilton als een "in essentie trans-Atlantische fantasie" van de Verenigde Staten uit de jaren vijftig.

2p **9** Leg de beschrijving van Smith uit door:
– het trans-Atlantische aspect in het werk van Hamilton te benoemen en
– in hoeverre Hamilton's werk getuigt van fantasie.

Sommige critici vinden dat *Just what is it that makes today's homes so different, so appealing?* getuigt van ironie ten aanzien van de invloed die nieuwe media op het alledaagse leven in de jaren vijftig hadden.
Bekijk afbeelding 3.

2p **10** Geef twee voorbeelden waaruit die ironie zou kunnen blijken.

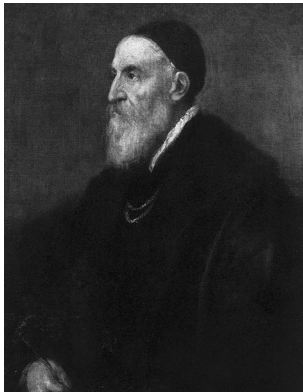
Op afbeelding 4 zie je een werk van Hamilton uit 2011, het jaar waarin hij is overleden. Hamilton heeft het werk niet voltooid. Het is een digitale schets die een indruk geeft van hoe het uiteindelijke olieverfschilderij eruit moest komen te zien.

Het werk is gebaseerd op *Le Chef-d'oeuvre inconnu* (*Het onbekende meesterwerk*, 1831) van Honoré de Balzac: een verhaal over de kunstenaars Poussin, Pourbus en de oude schilder Frenhofer. Frenhofer vertelt de jonge kunstenaars dat hij al jaren werkt aan de creatie van het ideale naakt, zonder dat iemand het schilderij ooit heeft gezien. Als Poussin en Pourbus het schilderij komen bewonderen, zien zij slechts een voet in een bont geheel van kleuren en lijnen. Hun teleurstelling is groot. Dat maakt Frenhofer gek: hij vernietigt al zijn werk en sterft.

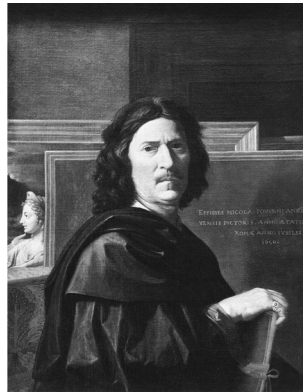
Bekijk afbeelding 4.

Hamilton introduceert in zijn versie naast Poussin twee andere kunstenaars: Titiaan en Courbet. Je ziet hun zelfportretten op figuur 2.

figuur 2

Titiaan 1566

Poussin 1650

Courbet 1847

Hamilton plaatst Courbet in discussie met Titiaan. Het onderwerp is vermoedelijk schilderkunst en het ideale naakt. Titiaans uitgangspunt verschilt daarin aanzienlijk van dat van Courbet.

- 2p 11 Beschrijf het verschil in uitgangspunt tussen Courbet en Titiaan als het gaat om het ideale naakt. Betrek in je antwoord steeds de kunststroming die de kunstenaar vertegenwoordigt.

Bekijk afbeelding 4.

Uit dit laatste werk van Hamilton is ook zijn eigen, postmoderne visie op het onderwerp schilderkunst en het ideale naakt af te leiden.

- 1p 12 Beschrijf welke postmoderne visie op schilderkunst en het ideale naakt is af te leiden uit dit laatste werk van Hamilton.

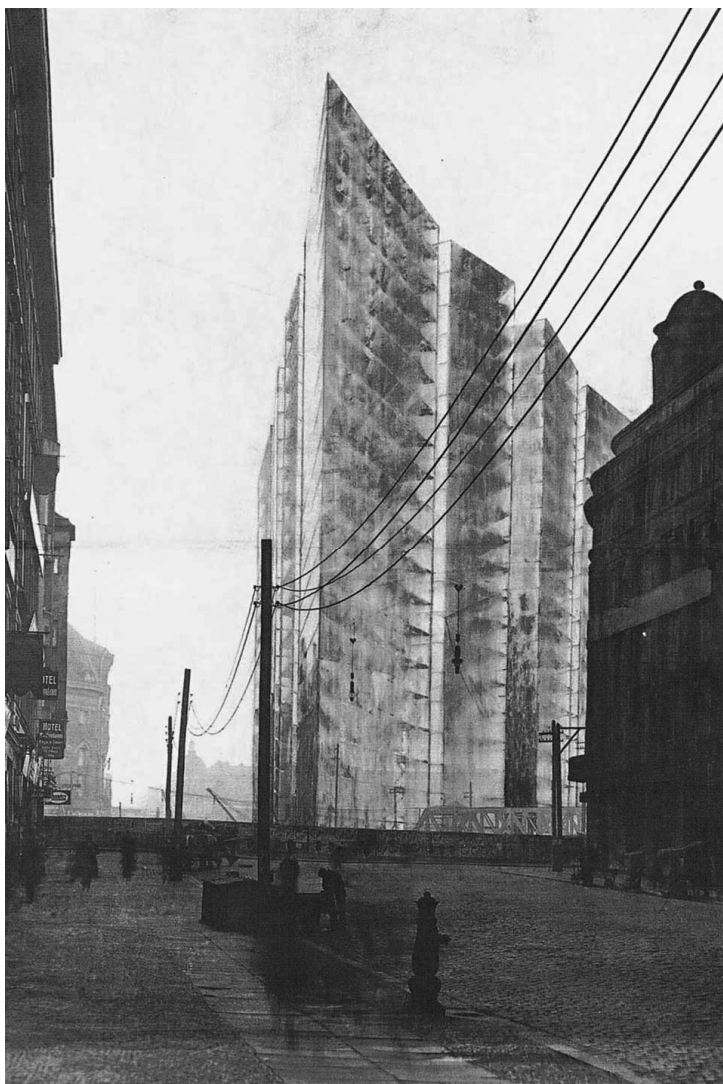
Wolkenkrabbers

Vragen bij afbeelding 5 tot en met 10

De architect Ludwig Mies van der Rohe deed kort na de Eerste Wereldoorlog mee aan een prijsvraag van de stad Berlijn voor het ontwerpen van een wolkenkrabber. Het gebouw moest komen op een driehoekig stuk grond in het centrum van de stad, begrensd door een rivier, een station en een winkelstraat.

Op figuur 3 zie je een fotomontage van Mies van der Rohe met zijn ontwerp van de wolkenkrabber erin. De foto is gemaakt op de Friedrichstrasse.

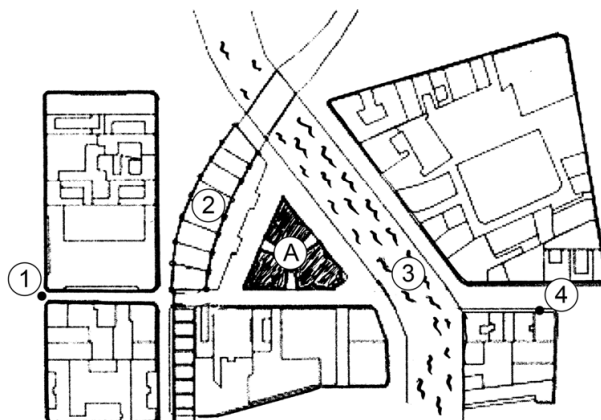
figuur 3

Mies van der Rohe, fotomontage, 1921, 140 x 100 cm.

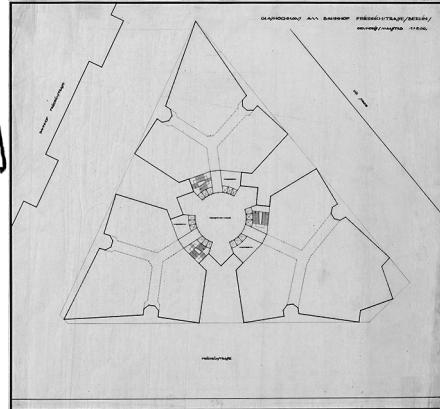
Figuur 4 toont een schets van de situatie en figuur 5 een schets van de plattegrond van de wolkenkrabber.

figuur 4

Legenda:
A wolkenkrabber
van 1 naar 4 Friedrichstrasse
2 station
3 rivier

figuur 5

De opdracht om zo kort na de oorlog een wolkenkrabber te ontwerpen voor het centrum van Berlijn moet een enorme uitdaging zijn geweest voor een architect.

- 2p 13 Noem twee uitdagingen waarvoor de architect zich geplaatst ziet:
- één gelet op de plek in de stad, en
 - één uitgaand van de historische context kort na de Eerste Wereldoorlog.

De meeste wolkenkrabbers uit die tijd bestonden uit een staalskelet bekleed met steen. Mies van der Rohe bedacht deze wolkenkrabber die alleen zou bestaan uit staal en glas. Hij wilde dat het gebouw de ruimtelijke uitdrukking zou zijn van de moderne tijd: "levend, veranderend, nieuw".

Bekijk figuur 3, 4 en 5.

Die uitdrukking van het moderne, van "levend, veranderend, nieuw", weet Mies van der Rohe te bereiken door een specifieke vormgeving van de wolkenkrabber.

- 2p 14 Geef met twee voorbeelden aan hoe de vormgeving bijdraagt aan die uitdrukking van het moderne ("levend, veranderend, nieuw").

Kort voor de Tweede Wereldoorlog emigreerde Mies van der Rohe naar de Verenigde Staten. Hij werd een van de grondleggers van de Internationale Stijl. Daarvan is Seagram Building, een kantoorgebouw uit 1958 in New York, een beroemd voorbeeld. Je ziet het gebouw op afbeelding 5 en 6.

De gevel, een zogeheten 'vliesgevel', bestaat uit ramen van getint glas ingekaderd door bronskleurige metalen I-vormige balken. Deze balken hebben een decoratieve functie: ze accentueren het rasterpatroon. Een moderne constructiewijze maakte de bouw van een wolkenkrabber met vliesgevel mogelijk.

- 2p **15** Geef:
- de gangbare benaming voor deze constructiewijze, en
 - leg uit dat deze constructiewijze een gebouw met vliesgevel mogelijk maakt.

De Internationale Stijl borduurt voort op het modernisme van Bauhaus. De vliesgevel van glas en staal en het platte dak zijn kenmerken van het modernisme in architectuur.

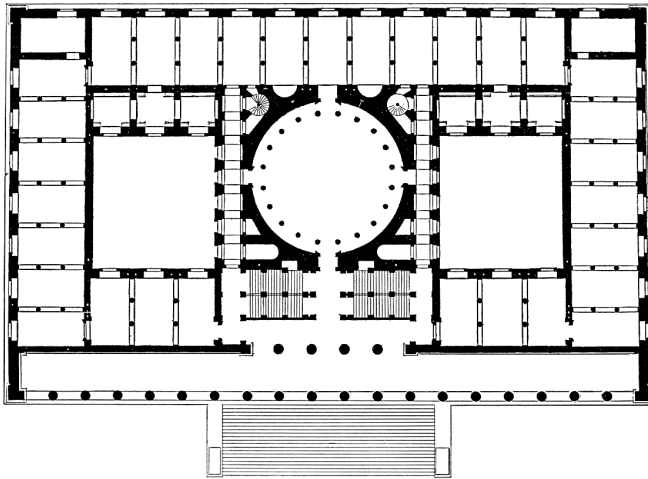
- 2p **16** Noem nog twee kenmerken van het modernisme die je terugvindt in Seagram Building.

De directe omgeving van het gebouw werd mee-ontworpen. Het gebouw staat op een granieten plateau dat doorloopt tot in de lobby van het hoofdgebouw (zie afbeelding 6). Aan weerszijden van het plateau zijn fontein met zitplekken, bedoeld als uitnodiging om het kantoorgebouw binnen te gaan (zie afbeelding 5).

Seagram Building is in veel opzichten een schoolvoorbeeld van modernistische architectuur. Toch is in dit werk van Mies van der Rohe ook de invloed herkenbaar van het classicisme van Karl Friedrich Schinkel, bijvoorbeeld van het Altes Museum in Berlijn.

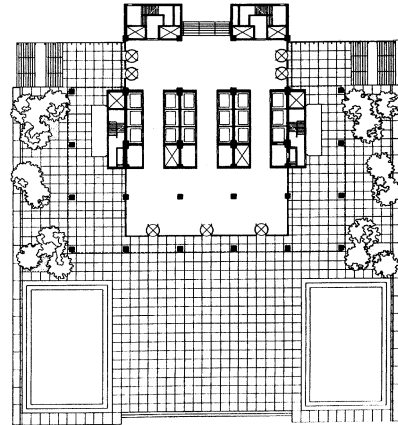
Je ziet het Altes Museum op afbeelding 7 en een plattegrond ervan op figuur 6 (zie volgende pagina).

figuur 6

Plattegrond Altes Museum

figuur 7

Plattegrond Seagram Building

Bekijk afbeelding 5, 6 en 7 en figuur 6 en 7.

- 3p 17 Noem drie kenmerken van (Schinkels) classicisme die je terugvindt in het ontwerp van Seagram Building.

Architectuurhistoricus Charles Jencks liet zich in 1973 kritisch uit over moderne architectuur die gebaseerd was op voorbeelden uit de klassieke traditie en waarin het streven naar het essentiële, universele en ware zo naar voren kwam. Sommige van deze moderne architectuur maakte in zijn visie propaganda voor totalitaire ideologieën (zoals de gebouwen van Albert Speer voor het Derde Rijk).

Ook Seagram Building, gebouwd in opdracht van de multinational Seagram Company, gaf volgens Jencks aanleiding om ingedeeld te worden bij architectuur die een soort 'totalitaire ideologie' uitdraagt.

- 2p 18 Geef hiervoor twee argumenten:
- een gebaseerd op het exterieur
 - een gebaseerd op de betekenis

De Nederlandse architect Rem Koolhaas wordt gezien als een van de meest invloedrijke architecten van de wereld, ook op het gebied van wolkenkrabbers. Hij ontwierp er onder meer een voor Rotterdam. Je ziet *De Rotterdam* op afbeelding 8 en figuur 8 (op de volgende pagina). Het gebouw, dat werd opgeleverd in 2014, bestaat uit drie torens op een basis van 30 meter hoog. Op afbeelding 9 zie je waar de functies wonen (residential), kantoor (office), semi-publieke ruimte (public), parkeergarage (parking) en het hotel zijn ondergebracht.

Bekijk afbeelding 8 en 9.

Koolhaas omschrijft *De Rotterdam* als "een verticale stad".

2p 19 Geef:

- een argument voor het idee dat *De Rotterdam* een 'verticale stad' is, en
- geef een argument tegen dit idee van 'verticale stad'.

De architectuur van Rem Koolhaas wordt gezien als een voortzetting van het modernisme. Sommige architectuurtheoretici noemen zijn architectuur zelfs "supermodernisme": een overtreffing van het modernisme.

figuur 8

Bekijk afbeelding 8 en figuur 8 (op de vorige pagina).

De Rotterdam is te zien als een overtreffing van het modernisme.

- 2p **20** Geef hiervoor twee argumenten, steeds op basis van de vormgeving van het gebouw.

De Duitse beeldend kunstenaar Isa Genzken (1948) woont en werkt in Berlijn. Zij zag hoe na de val van de Muur, in 1989, het grotendeels braakliggende centrum van Berlijn binnen enkele jaren werd gevuld met hoogbouw. Zij vond deze "trieste architectuur" verschrikkelijk, net zo droevig als de meeste naoorlogse hoogbouw uit andere grote steden. De steden bleven volgens Genzken alleen maar feestelijk en vrolijk door het enorme dynamische leven dat zich afspeelde in bars en clubs en door de uitbundige winkelatalages.

Iets van die vrolijke dynamiek wil Genzken oproepen in *New Buildings for Berlin* (2004). De sculpturen zijn gemaakt van aan elkaar gelijmde glasplaten.

Bekijk afbeelding 10.

- 3p **21** Noem drie aspecten van de vormgeving die bijdragen aan de vrolijke dynamiek die Genzken wil oproepen.

New Buildings for Berlin doet sterk denken aan de wolkenkrabber die Mies van der Rohe ontwierp voor Berlijn (figuur 3 op pagina 6, 4 en 5 op pagina 7).

Toch is het ontwerp voor de wolkenkrabber in Berlijn duidelijk het werk van een architect, en *New Buildings for Berlin* het werk van een beeldend kunstenaar.

- 1p **22** Leg uit dat het werk van Isa Genzken een kunstwerk is en geen ontwerp. Betrek het werk van Mies van der Rohe in je antwoord.

Mies van der Rohe is een inspiratiebron voor Genzken. Net als hij toont Genzken in haar werk een visioen: een uitdrukking van het moderne, van "levend, veranderend, nieuw". Genzken is echter van een andere generatie, en neemt met haar sculptuur duidelijk afstand van het functionalisme in de architectuur zoals uitgedragen door Mies van der Rohe.

Bekijk figuur 3 op pagina 6 en afbeelding 10.

- 3p **23** Geef:
- de voornaamste overeenkomst tussen Genzken en Mies van der Rohe als het gaat om de uitdrukking van het moderne, en
 - beschrijf de manier waarop Genzken afstand neemt van het functionalisme, en
 - geef daarvoor de reden.

Vragen bij afbeelding 11 tot en met 17

Het oeuvre van de zeventiende-eeuwse schilder Johannes Vermeer is niet groot, maar het is wereldberoemd en vormt een inspiratiebron voor veel kunstenaars. Een bekend schilderij is *Het meisje met de parel* uit 1665 (afbeelding 11). Daarnaast schilderde hij ook intieme, huiselijke taferelen, zoals *Brieflezend meisje bij het venster* (1657). Je ziet dit werk op afbeelding 12.

Bekijk afbeelding 12.

Vermeer heeft het meisje zo in het interieur geplaatst, dat je als beschouwer het gevoel krijgt haar te bespieden.

- 2p **24** Leg aan de hand van twee aspecten van de voorstelling uit waardoor dit effect van bespieden ontstaat.

De Nederlandse fotograaf Jan Banning maakte in 2011 de serie *National Identities* (Nationale identiteiten). Bekende meesterwerken, zoals die van Vermeer, nam hij als basis voor een serie foto's waarin migranten de hoofdrol spelen. Op afbeelding 13 zie je uit deze fotoserie *Marokkaans meisje (Nissrine) leest aanvraagformulier voor inburgeringscursus bij gesloten raam*. Banning refereert in dit werk nadrukkelijk aan de twee eerder genoemde schilderijen van Vermeer.

Bekijk afbeelding 11, 12 en 13.

Kennelijk ziet Banning deze werken van Vermeer als passende bron voor zijn onderwerp 'nationale identiteiten'.

- 2p **25** Geef twee redenen waarom juist deze werken van Vermeer een passende bron vormen voor het onderwerp 'nationale identiteiten'.

In de tijd dat Banning deze fotoserie maakte was er in Nederland veel ophef over de inburgeringsprocedure. Sommigen vonden die veel te streng, anderen juist niet. Banning lijkt hier met het werk op afbeelding 13 commentaar op te geven, door het idee van 'nationale identiteiten' te relativieren.

- 2p **26** Beschrijf twee manieren waarop Banning het idee van 'nationale identiteiten' relateert. Betrek het werk van afbeelding 13 in je antwoord.

Voor een andere foto uit de serie *National Identities* heeft Banning ook een bekend, iconisch schilderij als inspiratiebron gebruikt. Op afbeelding 14 zie je *Turkse constructiewerker (naar Rembrandts portret van Jan Six)* uit 2011. Op deze foto is een arbeider te zien die meewerkte aan de verbouwing van het Rijksmuseum. De foto verwijst naar een portret dat Rembrandt in 1654 schilderde van Jan Six, de toenmalige burgemeester van Amsterdam en een vriend van Rembrandt. Dit portret van Jan Six is te zien op afbeelding 15.

Banning: "Niet elk schilderij leent zich in mijn ogen voor een fotografische interpretatie. *De Nachtwacht* met migranten, dat wordt ongelooflijke kitsch of vreselijk barok. Dat wilde ik niet; dat leidt wat mij betreft af van de inhoud."

Kennelijk is Banning van oordeel dat het portret van Jan Six zich wel goed leent als uitgangspunt voor een foto uit de serie *National Identities*.

2p 27 Geef twee argumenten die Bannings oordeel ondersteunen.

Het schilderij van Rembrandt is nog steeds in het bezit van de familie Six. Het portret wordt wereldwijd zeer gewaardeerd.

1p 28 Noteer de letter van de juiste aanvulling op je antwoordblad.
De foto van Banning op afbeelding 14 is te zien als een allegorie, omdat
A het een portret is ter nagedachtenis aan een familielid.
B het een portret is gebaseerd op een historisch schilderij.
C het portret een dieperliggend thema verbeeldt.
D het portret een commentaar is op een historisch thema.

Net als Vermeer heeft de Duitse kunstenaar Gerhard Richter (1932) een serie schilderijen gemaakt van intieme huiselijke taferelen. Op afbeelding 16 zie je *S. mit Kind*: Richters vrouw Sabine met hun zoontje Moritz. Dit olieverfschilderij uit 1995 heeft Richter gemaakt op basis van een zelfgemaakte foto.

Sabine stond ook model voor het werk dat hij maakte in het jaar dat ze trouwden: op afbeelding 17 zie je *Lesende* (Lezende) uit 1994. Ook dit werk schilderde Richter op basis van een zelfgemaakte foto.

De werken op afbeeldingen 16 en 17 zijn intieme, tijdloze portretten te noemen.

3p 29 Beschrijf drie aspecten die beide werken een tijdloze indruk geven.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Richter benadrukt in deze werken de vluchtigheid van het moment.
Bekijk afbeelding 16 en 17.

1p **30** Leg uit waardoor die illusie van vluchtigheid ontstaat.

Wetenschappers vermoeden dat Vermeer bij de totstandkoming van zijn schilderijen gebruik heeft gemaakt van de camera obscura. Ook Richter bediende zich van fotografische hulpmiddelen bij het maken van zijn schilderijen.

Vermeer wilde met behulp van de camera obscura de werkelijkheid zo goed mogelijk vastleggen. Richter lijkt een heel andere visie te hebben op het vastleggen van de zichtbare werkelijkheid.

2p **31** Leg aan de hand van het werk van Richter uit waarin zijn visie op het vastleggen van de zichtbare werkelijkheid fundamenteel afwijkt van die van Vermeer.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.